

Stockholms poliskammare och stadsrummets förändring

MAGNUS LINNARSSON*

Stockholms universitet

Tobias Osvald, *Stadens gränsplatser: Kungliga Poliskammaren och vardagens omstridda rum i Stockholm, 1776–1835*, Studia Historica Upsaliensia 272 (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2022). 336 s.

Undersökningens syfte, teorier, källmaterial, teorier och metod

Sveriges första polisorganisation, den kungliga poliskammaren i Stockholm, startades 1776. I och med detta etablerades en organisation som på ett systematiskt vis kunde bevaka och kontrollera det vardagliga livet i Stockholm. Tobias Osvalds doktorsavhandling, *Stadens gränsplatser*, handlar om Stockholm under perioden 1776–1835 och använder poliskammaren som lins för att studera vardagliga praktiker i staden och den betydelse som polisen hade för det som kallas det urbana rummet i staden.

Syftet med avhandlingen är att ”utveckla förståelsen av hur rum omförhandlas och förändras över tid genom vardagliga interaktioner och praktiker” (s. 31). Centralt för undersökningen är att själva stadsrummet ses som ”ett bärande medium för historiska processer” (s. 31). Det övergripande syftet har brutits ned i ett antal frågor som operationaliseras i studien. Huvudfrågan är varför vissa platser i stadsrummet var omstridda (s. 32). Till detta kommer ett antal underfrågor som handlar om de normativa föreställningarna om staden och polisen, samt frågor om polisens praktiker i upprätthållandet av desamma och polisernas möte med stadens befolkning. Avslutningsvis ställs en fråga om förändring över tid och hur polisens praktiker förändrades under perioden.

Källmaterialet består framför allt av kungliga poliskammarens arkiv. I första hand ska nämnas diarierna över de fall som kammaren hanterade. Osvald har använt diarierna för att gå igenom en stor mängd fall under perioden, inte mindre än 13 850 stycken ingår i undersökningen. I diariet finns

* Docent i historia; fakultetsopponent

dagliga noteringar av de ärenden som polisen har haft hand om. Kammaren hade rätt att avgöra målen och utdöma böter eller dela ut varningar till de inblandade. Det rör sig om vardagliga mindre förseelser. Förutom den omedelbara händelsen finns i diariet hänvisningar till eventuella protokoll i det fall saken undersöktes vidare, samt i flera fall korshänvisningar till andra fall som involverade samma personer. Polisarkivet och de ärenden där polisen ingrep är själva den empiriska stommen i undersökningen. Polismaterialet kompletteras med annat material, exempelvis förordningarna som reglerade polisens verksamhet och en del tryckt källmaterial med beskrivningar av Stockholm. Även kartor och bilder används, om än i mindre omfattning.

Undersökningen bygger på en rumsteoretisk analys av Stockholm med hjälp av polishändelserna. Oswald tar avstamp i den så kallade rumsliga vändningen som varit aktuell under de senaste decennierna. Utifrån ett flertal teoretiker, bland annat Henri Lefebvre, Michel de Certeau och Elisabeth Shove, konstruerar Oswald en analysmodell, inspirerad av praktikteori, för hur han ska tolka källmaterialet och de händelser som polisen ingrep i. Fokus är på det rumsliga och på hur en rumslig förståelse av händelserna kan besvara avhandlingens syfte och frågor.

Praktikteorin, så som den presenteras av Shove, ligger till grund för avhandlingens metod som innebär att Oswald i diarierna har kategoriserat fallen och identifierat dem där rumslighet är en bärande del. Det har resulterat i tre kategorier: *uteliggande*, *kroghållning* och *renhållning*. De fall som tillhör respektive kategori har därefter analyserats med hjälp av Shoves schema och begreppen *material*, *kompetenser* och *föreställningar*. Material är de materiella omständigheterna, kompetenser är de handlingsmöjligheter som de inblandade parterna hade, föreställningar är idéer och argument som syns i mötet mellan poliser och allmänhet.

Oswald placerar sin avhandling inom ett urbanhistoriskt fält där han vill komplettera den tidigare svenska forskningen om Stockholm under perioden. Argumentet är att den tidigare forskning som har intresserat sig för rumsliga perspektiv på staden är relativt begränsad och att den till stor del har fokuserat på politik och på politiska platser. Oswald ger i sin avhandling ett bidrag genom att studera vardagsnära händelser, småsaker kan tyckas, men som enligt författaren tillsammans ger en möjlighet att synliggöra andra noder inom staden, vid sidan av de mer välkända politiska. Ett annat forskningsläge som Oswald vill nyansera är bilden av Stockholm som en stad i stagnation under perioden. Tidigare forskning har beskrivit staden som ekonomiskt och demografiskt stillastående under perioden, en bild Oswald vill problematisera i sin undersökning.

Sammanfattning av innehåll, resultat och slutsatser

Avhandlingen innehåller sex kapitel. Efter inledningen följer ett bakgrundskapitel som placerar den kungliga poliskammaren i sin historiska kontext och diskuterar tidigare forskning om polisen. Därefter följer avhandlingens tre empiriska kapitel. De behandlar i tur och ordning de tre kategorierna uteliggande, kroghållning och renhållning. Varje delstudie är i sin tur uppdelad i tre nedslag: ett från 1776–1777, ett från 1804 och ett från 1835. Boken avslutas med ett avslutningskapitel som diskuterar resultat och tolkningar.

I kapitlet om uteliggande undersöks polisens hantering av hemlösa personer. Över tid blev ärenden där hemlösa personer omhändertogs eller på annat vis lagfördes en allt större fråga för polisen. Oswald förklarar det med att stadsrummet förändrades, så till vida att antalet platser för den som var hemlös kraftigt minskade, bland annat som en konsekvens av att hus och hem slöts mot det offentliga. Återstod att övernatta på gatan för den som inte hade tillhörighet till ett hushåll. Kapitlet visar hur det som inledningsvis var en social fråga kom att utvecklas till att också vara en fråga om rumslig kontroll. Uteliggandet var koncentrerat till vissa specifika platser i staden, vilka kartläggs av Oswald.

Tolkningen att det privata kom att slutas mot det offentliga återkommer i kapitlet om kroghållningen. Här undersöks hur polisens ingripande mot stadens krogar såg ut. I nedslaget under 1700-talet är krogen en omstridd plats som var öppen både in mot det privata och ut mot gatan. De konflikter som polisen ingrep i handlade bland annat om oklarheter kring om krogen var öppen eller stängd och om de personer som vistades i lokalerna fick lov att göra det eller inte. In på 1800-talet ser Oswald hur detta förändras i och med att krogen sluts mot det privata och öppnas mot gatan. Gränsdragningarna som i början av studien var flytande blev mindre rörliga över tid.

Det sista empiriska kapitlet undersöker renhållningen och de ärenden då polisen kontrollerade till exempel felaktiga avlopp, dumpning av avfall eller annan orenlighet. Oswald visar hur hanteringen av stadens avfall inledningsvis präglades av en ganska stor rörlighet för att mot slutet av perioden i stort sett handla om problem kring stationär orenlighet. Detta avspeglar en förändring där problemen med orenlighet skiftade från de privata gårdarna och stadens vattenlinjer till gatan och rännstenen. Förklaringen är att gränserna i stadsrummet för hur skräp och orenlighet skulle hanteras gick från att vara oregerade, och till viss del förhandlingsbara, till att bli fasta och reglerade i slutet av undersökningsperioden.

Avhandlingens resultat och svar på huvudfrågan, varför vissa platser i stadsrummet var omstridda, är att de var gränsplatser där förhandling kunde ske. På dessa platser fanns dynamik trots stagnation, och det var här som stadens ordning var som mest hotad. Möjligheten till förhandling mellan

stockholmarna och polisen förändrades emellertid under perioden. Enligt Osvald skedde det mellan 1804 och 1835 ett skifte från det privata till det offentliga. De tidigare porösa, och till viss del förhandlingsbara gränserna i staden, befästes längs med nya linjer; krogen blev stängd mot det privata, men samtidigt mer öppen mot gatan och det offentliga, stadsrummet blev den återstående möjligheten att övernattat i för den som saknade egen bostad, och renhållningspraktikerna kom att styras bort från konflikter om privata gränser till att bli en fråga om renhållningen i staden.

Diskussion

Tobias Osvalds avhandling bygger på ett omfattande empiriskt arbete. Han har gjort en stor insats genom att utnyttja poliskammarens arkiv, ett källmaterial som inte tidigare har studerats så här systematiskt. Avhandlingens fokus på de vardagliga praktikerna och mötet mellan polisen och stockholmarna är också välfunnet. Metodiskt bidrar studien med en kvantifiering av polisärenden som möjliggör för Osvald att uttala sig om rumsliga mönster och om förändring över tid. Det senare är välkommet och är med Osvalds egna ord en orientering tillbaka mot rummets materialitet (s. 15). Häri finns något viktigt och jag är överens med Osvald om att det finns ett behov av att låta det materiella ta tillbaka något av den mark som förlorats på bekostnad av diskurser och sociala relationer. Det är svårt att uttala sig om de sistnämnda utan att undersöka det förstnämnda.

Det finns emellertid ett par områden som kan diskuteras. Det första gäller den tidigare forskning som Osvald tar spjörn mot. Som antydde ovan handlar forskningsläget främst om urbanhistorisk forskning med ett rumsligt perspektiv, och om den forskning som beskrivit Stockholm som en stad i stagnation under tidsperioden. I det första fallet vill Osvald komplettera forskningen genom att lyfta fram hittills okända platser i staden som hade betydelse för vardagslivet. I det andra fallet vill han gå i polemik mot bilden av staden som enbart stagnerande.

Ett antal andra forskningslägen lämnas åt sidan men hade kunnat fördjupa studien. Jag tänker i första hand på det som kan kallas internationell urbanhistoria med fokus på rumsliga perspektiv. Osvald noterar helt korrekt (s. 27) att det under perioden utvecklades en riktning mot omdaning av det urbana rummet och att de styrande i flera europeiska städer strävade efter att ordna både befolkningen och stadsrummet, men han gör inget mer av det. En tydligare koppling till denna forskningstradition kunde fördjupat resultaten och Stockholm kunde tydligare kopplats till det internationella sammanhanget.

Ett annat forskningsläge som jag saknar är det om politik och institutioner. Inrättandet av den kungliga poliskammaren var uppenbart ett politiskt

beslut ovanifrån och innebar etablerandet av en ny institution. Denna skulle dessutom verka i det lokala sammanhanget i Stockholm varför förändringar i hur Stockholm styrdes och var organiserat spelade stor roll för de möjligheter som polisen hade att verka i staden. Dessa linjer berörs kortfattat av Osvald men dras aldrig ut och blir en del av analysen.

Jag efterlyser framför allt politikens betydelse i undersökningen. Min uppfattning är att de politiska beslut som fattades kring poliskammarens verksamhet påverkade utvecklingen mer än vad som syns i Osvalds undersökning. Avhandlingsförfattaren är delvis inne på detta när han skriver att förändringen av stadsrummet delvis var en konsekvens av "polisbetjäningens praktiker i kombination med ett expanderande offentligt system" (s. 284). Jag menar att den politiska dimensionen borde utvecklats och kunde tillfört analysen ytterligare en nivå.

När Osvald till exempel argumenterar för att de porösa och förhandlingsbara gränser som präglade 1700-talet försköts och blev hårdare under 1800-talet håller jag med honom. Osvald förklarar det dock enkom med de rumsliga förändringarna, men jag tror att de politiska och institutionella förändringarna hade stor betydelse. Ett exempel är den 1814 år inrättade drättselkommissionen, som omnämns men inte direkt analyseras. Kommissionens tillkomst tydliggör en förskjutning av den politiska makten, från överståthållaren och staten, till ett mer lokalpolitiskt sammanhang. Med andra ord: frågor om hemlösa, krogar och renhållning blev under början av 1800-talet en fråga som politiserades på lokal nivå. Denna politiska och institutionella förändring kunde bidragit till Osvalds förklaringar eftersom de var en del i den omdaning av stadsrummet som studeras.

Ytterligare ett område i avhandlingen som kan diskuteras är det rums-teoretiska perspektiv som används. Om teoretiska perspektiv går att träta och Osvalds rumsteoretiska modell är inte felvald, men i mitt tycke kunde det renodlats. Nu består analysmodellen av många lager av teoretiker och begrepp, bevisligen sprungna ur författarens stora intresse för teoretiska förklaringar. Eftersom den teoretiska begreppsapparaten blir så omfattande balanserar analysens förklaringar ibland på gränsen till vad som kan anses rimligt.

Ett exempel är den ovan berörda hemlösheten. Undersökningen visar hur uteliggande etablerades som både ett begrepp och en polisiärt intressant företeelse. Däremot är frågan om den bästa förklaringen till detta är förändrade rumsliga förhållanden? Osvald skriver (s. 94–95) att det under 1700-talet i grund och botten handlade om ett socialt problem, men han försöker förklara det med sina rumsliga begrepp, samtidigt som han glider över till att konstatera att det rumsliga hänger samman med det sociala. Den här glidningen sätter fingret på frågan vad som är drivkraften, och i exemplet med

uteliggandet lutar jag åt att de sociala förhållandena trumfades de rumsliga.

Med detta sagt finns det andra exempel där teorin explicit bidrar till förklaringarna. Här vill jag gärna lyfta fram ett exempel från kapitlet om krog-hållningen och när Osvald diskuterar kungörelsen om förbud mot spel och dobbel (s. 196–197). Det här är ett bra exempel på där det rumsliga perspektivet ger en förklaring. Med kungörelsen som verktyg öppnades krogarna, som på så vis blev mer tillgängliga för polisen och deras arbete.

Slutord

Tobias Osvalds doktorsavhandling är ett väl genomfört forskningsarbete och forskningsuppgiften är systematiskt utförd. Enligt min granskning uppfyller den grundläggande krav vad avser akribi och formalia. Avhandlingen ger ett substantiellt bidrag till forskningen genom att utnyttja ett källmaterial som tidigare i mycket begränsad omfattning studerats på ett så här systematiskt vis. Studien bidrar med ny kunskap kring Stockholm under tidsperioden, kring landets första organiserade polis och dess arbete i praktiken, ett empiriskt resultat som kommer vara till nytta för forskningen. Men avhandlingen bidrar också med ett teoretiskt perspektiv på hur interaktionen mellan polisen och stockholmarna tog sig uttryck och vad den hade för konsekvenser för stadens rumsliga utveckling.

Som framgått ovan menar jag att det teoretiska perspektivet i avhandlingen både har sina fördelar och nackdelar. Sammantaget överväger dock fördelarna. Tobias Osvald visar att det genom ett rumsteoretiskt perspektiv går att se och tolka stadsrummets förändring som en del i en pågående förhandling om rumsliga gränser. Bedömd som helhet är den teoretiska diskussionen och operationaliseringen av densamma ett av avhandlingens intressantaste bidrag. Inte minst eftersom Osvald ger ett tydligt alternativ till hur vi ska förstå och tolka de förändringar som skedde i stadsrummet under perioden runt år 1800.

Det finns några områden där det hade varit möjligt att fördjupa analysen, eller göra andra val under forskningsprocessen. Framför allt hade avhandlingen tjänat på ett mer aktivt användande av den tidigare forskningen. De vunna resultaten kunde då tydligare kontrasterats mot vad som är studerat tidigare. Jag efterlyser härvidlag framför allt en tydligare koppling till ett bredare urbanhistoriskt fält och till forskning om den politiska och institutionella utvecklingen. Dessa forskningslägen kunde utmanat den empiri som finns i undersökningen.

Anmärkningarna till trots har Tobias Osvald presenterat flera nya resultat. Ett av de intressantaste är att avhandlingen visar en utveckling från öppna och förhandlingsbara gränser, porösa med författarens ord, till en mer reglerad och hård stad. Det är ett skifte som fångas in av undersökningen

och som visar en övergång från det privata till det offentliga. Här skulle jag emellertid vilja dra ut linjen ytterligare. Osvald reserverar sig mot att tala om modernitet (s. 21), men i själva verket är det enligt min mening polis-kammarens roll i en begynnande modernisering av staden som framträder.

Tveksamheten att dra ut linjerna kan möjligen ha att göra med att politiken är en underutnyttjad förklaringsvariabel i analysen. Ett mer uttalat användande av politiken i avhandlingens förklaringar hade tydliggjort och stärkt resultaten, framför allt kring det avancemang som den lokala politiken påbörjade under avhandlingens period, och som kom att accelerera under hela 1800-talet. Osvalds studie visar i någon mening startpunkten för ett utökat kommunalt ansvarstagandet för medborgarnas väl och ve. Möjligen är detta en linje författaren kan återkomma till framöver?

Sammanfattningsvis ger Tobias Osvalds avhandling flera värdefulla bidrag till forskningen om Sveriges första organiserade polis, om Stockholm kring sekelskiftet 1800 och om stadsrummets förändring under perioden. Den är välskriven och den öppnar för flera nya infallsvinklar på både politisk, social och rumslig förändring.